

In memoriam

Massimo Campanini

(Milano, 1954. – Milano, 2020.)*

I.

Kazujem ovdje o Massimu Campaniniju, velikom predstavniku talijanske, europske i svjetske zajednice učenjaka iz područja arapsko-islamske filozofije, kulture i civilizacije, koji je predavao na sveučilištima u Milanu, Urbinu, Napulju i Trentu. Nakon povlačenja u mirovinu bio je aktivan u Ambrozijskoj akademiji u Milanu i kao gostujući profesor na Sveučilišnoj školi za napredne studije (IUSS) u Paviji.

Studij filozofije završio je 1977. godine na Sveučilištu u Milanu, a 1984. godine okončao je studij arapskog jezika na Talijanskom institutu za Afriku i Orijent (IsIAO) u Rimu. Započeo je akademsku karijeru kao viši asistent i istraživač suvremene historije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Milanu. U razdoblju od 1995. do 2000. godine bio je gostujući profesor na Sveučilištu u Urbinu, gdje je predavao o historiji i institucijama u muslimanskom svijetu, a od 2001. do 2005. godine na Sveučilištu u Milanu držao je predavanja o arapskoj kulturi i civilizaciji. Godine 2006. prelazi u Napulj kao pobjednik istraživačkog natjecanja. Na Sveučilištu u Napulju predavao je o suvremenoj historiji arapskih zemalja na Odsjeku za arapsko-islamske i mediteranske studije. U razdoblju od 2011. do 2016. godine bio je redoviti profesor islamske historije na Sveučilištu u Trentu, gdje je predavao o islamskoj civilizaciji i arapskoj kulturi te islamskom pravu. Osim toga, predavanja je održavao na drugim institucijama u Rimu, Paviji, Padovi i Milanu. Godine 2017. imenovan je savjetnikom Talijanskog islamskog vijeća koje je ustanovilo Ministarstvo unutarnjih poslova. Također je bio čest suradnik talijanskih medija kao što su *Azione – Settimanale d'informazione e cultura della cooperativa Migros Ticino*, *Viator*, *Corriere del Trentino*, *Il Fatto Quotidiano* i drugi.

O njegovoj plodotvornosti i značaju dostatno je kazati da je bio autor i priređivač 42 knjige o kur'anskim studijama te srednjovjekovnoj i modernoj

*

Skraćena i prilagođena verzija predavanja održanog 26. rujna 2021. godine u Cresu (Zajednica Talijana Cres), pod naslovom »In memoriam Massimo Campanini (1954.– 2020.): talijanski i europski pogled na arapski svijet

i islam«, na početku međunarodnog simpozija »Istok – Zapad: komparativna filozofija i svjetska situacija« u okviru znanstveno-kulturne manifestacije 29. *Dani Frane Petrića*.

teološkoj, filozofskoj i političkoj misli, kao i o suvremenoj historiji arapskog svijeta, uglavnom na talijanskom jeziku, kao i autor 152 rada u publikacijama na šest jezika. Njegovi su radovi prisutni u 3.328 svjetskih biblioteka, *Google Scholar* 2021. godine bilježi 5.520 rezultata o njemu, a *Academia.edu* prikazuje 2.614 rezultata. Među njegovim djelima na engleskom jeziku ističem: (I) *An Introduction to Islamic Philosophy* (Edinburgh University Press, 2008.), (II) *The Qur'an: Modern Muslim Interpretations* (Routledge, 2011.), (III) *Philosophical Perspectives on Modern Qur'anic Exegesis* (Equinox, 2016.) te (IV) *Al-Ghazali and the Divine* (Routledge, 2018.), a posthumno je objavljena i knjiga (V) *Islamic Political Theology* (Lexington Books, 2021.), koju je Campanini uredio s Marcom Di Donatom.

Campanini je bio sjajan poznavatelj islama, historičar, filozof, teolog, ali i stručnjak za islamsko pravo, kao i vrijedan prevoditelj. Posebno se istaknuo kao povjesničar arapskog Bliskog Istoka i proučavatelj islamskog modela mišljenja u Europi i Sjedinjenim Državama.

II.

Iako se mnogo godina borio s Parkinsonovom bolešću i usprkos pandemiji koronavirusa, iskazao je silnu želju da sudjeluje u radu simpozija »Istok – Zapad: komparativna filozofija i svjetska situacija«, koji se održavao u okviru 29. *Dana Frane Petrića*, te se s velikim entuzijazmom uključio u Programski odbor simpozija. Simpozij se trebao održati u rujnu 2020. godine, ali je, zbog pandemijskih okolnosti, odgođen za rujnu 2021. godine. Nažalost, Massimo Campanini nije to dočekao – napustio nas je u međuvremenu, 9. listopada 2020. godine.

O njegovu *preseljenju*, kako u Bosni oslovljavamo sâm fenomen smrti, obavijestio me je tog dana tadašnji talijanski veleposlanik u Bosni i Hercegovini, Nicola Minasi, te sam u Campaninijevoj prvoj kaburskoj noći napisao kraći trojezični nekrolog pod naslovom »Addio Ustaz Massimo Campanini«, koji je objavljen na mrežnoj stranici talijanskog veleposlanstva u Bosni i Hercegovini, kao i na nekim drugim mjestima. Neka mi bude dopušteno ovdje ponoviti riječi zapisane tom prigodom:

»Smrt ovog prominentnog talijanskog pluralističkog mislitelja, orijentalista, islamologa, zaljubljenika u sufijska učenja i kozmopolita, jednom riječju suvremenog utjelovljenja pojma *hanīf* (štovatelj Abrahamova/Ibrahimova Boga, sukladno Campaninijevu osobnom svjedočenju u djelu *L'Islam: religione dell'Occidente*, 2016.), što bi kazale stare Sarajlije, tekнула me je i kosnula, iako mi je kao hafizu dobro znana kur'anska maksima prema kojoj nam je smrt bliža od kragne za vratom. Voljom Neba naše skoro dvije decenije dugo prijateljavanje – nažalost, samo *online* – zapodjenuto kad smo bili članovi uredničkoga savjeta Routledgeova izdanja *The Qur'an: An Encyclopedia* urednika Olivera Leamana (2006.), očito će se morati nastaviti u onostranosti, iako smo se obojica silno poradovali da ćemo se napokon vidjeti na Cresu, a on mi je 5. rujna 2020. napisao: 'Nadam se susretu nakon toliko mnogo vremena. Srdačni pozdravi!' A navodim i zadnji e-mail koji sam od njega primio 30. rujna 2020., tek deset dana prije smrti: 'Dobro jutro! Zahvaljujem svima za pokazano zanimanje i čekat ću konačni odgovor, *inša'Allah*, ako Bog da. S najljepšim pozdravima, Massimo Campanini'.«

S dužnim pijetetom pripominjem da je Massimu Campaniniju obavljen i islamski i kršćanski pogreb, a to ulijeganje u različite duhovne postelje njemu nije bilo nimalo strano. Doista, ufam se da ćemo naš zapodjenuti duhovni simpozij nastaviti u edenskim vrtovima jer je on tamo, duboko vjerujem, zaslužio vječnu nastambu svojim pregalaštvom da obnovi interes kod talijanskog naroda, ali i diljem svijeta, za dubljim razumijevanjem arapsko-islamske

kulture u srazu i jedinstvu sa Zapadom. Njegov susret s prijevodom *Kur'ana* Alessandra Bausanija začeo je, a njegov kasniji rad razvio je umijeće prožimanja proturječja, nadilaženja uobičajenih bipolariteta međusobno kolidirajućih i isključujućih paradigmi. Poruka takovrsnih praksi jest da smo u miru sa svakim tko je u miru s Nebom, religijski kazano, ili pak sa svakim tko je u miru s Istinom, filozofski vjerno predočenom, a to nije odalečivanje od svojih istovjeraca, nego privođenje razumijevanju Drugog, koji pak nije napast, nego onaj na čijem licu sja slava Božja.

III.

Uzimajući u obzir Campaninijeve polivalentne uklone i rafinirani kompleksni identitet, jamačno je da će, osim učenjaka iz kur'anskih znanosti (*'ulūm al-Qur'ān*), i filozofi, a osobito filozofi-komparativisti, morati svratiti svoju pozornost na Campaninijevo utiranje putova prema filozofskoj kur'anologiji jer je cjelokupni njegov opus filozofsko-teološkog karaktera, tj. kretanje između novih i starih epistemoloških paradigmi, napose s obzirom na razvijenu komparatističku mediteransku teologiju suživota i redefiniranje našeg prostora susretanja, u čemu je on bio krajnje uspješan i poticajan.

Poredbena je filozofija od samog svojeg početka pluralistička i dijaloška te mi je iznimno drago da se takve perspektive razvijaju *hic et nunc*. Čini se da je situacija na Balkanu u naročitoj potrebi za komparativnom filozofijom i da ona može ovdje testirati svoju snagu u premošćivanju distinktivnih pristupa i resursa iz različitih tradicija u zajedničkom razgovoru, učenju jednih od drugih i stvaranju zajedničkih prinosa u pogledu tih zajedničkih prijepornih pitanja koja ih se tiču.

U istom duhu, tvrdim s profesorom Campaninijem da bi islamska filozofija, ako predstavlja prostor usvojenog općeg znanja u muslimanskom svijetu, mogla postati ključ za otvaranje vrata nemišljenog (*impensée*) u islamskom naumu kako bi obogatila i možda ojačala mišljenje (*pensée*). Također, sukladno Campaninijevoj knjizi *Filozofske perspektive moderne kur'anske egzezeze, Kur'an tvori razotkrivanje/objelodanjenje (kashf)* Apsolutnog i Božanskog Bića te je moguće studirati *Kur'an Časni* na filozofski način u smjeru »filozofske kur'anologije«. Dijeleći mišljenje s njim i Anthonyjem Shakerom (*Reintroducing Philosophy. Thinking as the Gathering of Civilization According to Contemporary, Islamic and Ancient Sources*, 2020.) nadamo se obnovi islamske misli, sukladno skoro zaboravljenoj *hikma* tradiciji, na pragu između ljudskih i božanskih zbiljnosti, a kako bismo zazbiljili veće mogućnosti i dublja stremljenja, otvarajući otuda nove horizonte koje je suvremena filozofija isključivala.

Toga je Campanini bio sasvim svjestan. Naime, iako manjinska religija u Italiji (svega oko milijun i pol muslimana, tj. 2,3 % talijanskog stanovništva), prisustvo islama u ovoj zemlji datira još iz 9. stoljeća (827. godine osvajanje Mazara del Vallo, same Sicilije i južne Italije od strane Arapa/Saracena, što je trajalo sve do 13. stoljeća). Nasuprot prevalirajućem načinu portretiranja islama i muslimana u negativnim stereotipovima, Campanini i nekoliko drugih istraživača u islamu vide »prispijeće istinski globalne (islamske) civilizacije«, uzimajući u obzir, u radikalno interdisciplinarnom pristupu, da sada ulazimo u post-zapadnjački svijet. Na ovom je mjestu posebno važno apostrofirati činjenicu da brojni istraživači 21. stoljeće nazivaju »kineskim stoljećem«

i da svadalaštvo i prijepori među sestrinskim abrahamovskim/ibrahimovskim kulturama i civilizacijama tomu dodatno pogoduju.

Campanini je bio orijentiran prema međusobnom povezivanju ideja preko kulturnih i vremenskih granica, kao i prema konačnim ciljevima u skladu s kojima su te ideje bile formulirane ili primjenjivane, istodobno vukući usporedbe, pozajmljivanja i afinite preko kulturnih granica kroz svoj sustavni napad na eurocentrizam. U skladu s time, on u islamu vidi zapadnjačku religiju i moramo postaviti pitanje o tomu što nam on poručuje naslovom svoje knjige: *Islam: religija Zapada*. Posvema je razvidno da on u osnovi europske kulture i civilizacije vidi grčku filozofiju, rimsko pravo i judeo-kršćansku kulturu kojoj on prirodno dodaje i treću »izdžikljalu mladice« na abrahamovskom stablu svjedočenja jednoga Boga, tj. islam. Kao i veliki talijanski učenjak Alessandro Bausani (1921. – 1988.), prevoditelj *Kur'ana* u talijanski jezik, za kojega, riječima Vita Salierna, »islam nikada nije postao moderan jer je bio odveć moderan u antička vremena«. I, naravno, kao i Campaniniju, jasno nam je da kritika vesternizma i eurocentrizma od strane filozofa-komparativista pada na gluhe uši u odsustvu preciznije mjere i u odsustvu shvaćanja da postoji nasušna potreba da ljudi shvate utjecaj ne-europskih tradicija na europsku misao, tj. utjecaj drugih i ranijih tradicija.

Zalažući se za takvo razumijevanje i sâm ga na razne načine prakticirajući, Campanini nije bio salonski, nego krajnje angažirani intelektualac i mnogo će nam nedostajati u vremenima aktualnih i naslutivih budućih svjetskih kriza.

Nevad Kahteran